

M U Z E U L T Ă R I I C R I Ș U R I L O R

CRISIA

LV

O R A D E A • 2 0 2 5

PASTORAȚIE RELIGIOASĂ ȘI ISTORIE AGRARĂ ÎN SATUL CENALOȘ DE PE VALEA BARCĂULUI

Pr. Miron-Ioan ERDEI*

RELIGIOUS PASTORAL CARE AND AGRARIAN HISTORY IN THE VILLAGE OF CENALOȘ ON THE BARCĂU VALLEY

ABSTRACT

In addition to the many occupations of the Romanian peasant, working in the fields was considered a sacred activity, which he treated as such, involving the divinity both at the beginning of his agricultural activities and at their completion. A testimony in this respect is "Molitfelnicul", a book of worship in which we find a lot of prayers performed by the priest at different times in the life of the faithful, like prayers at the beginning of sowing, prayers of blessing at the beginning of harvesting, prayers at the harvesting of the vineyard, prayers at the harvesting of the vineyard and many others, in which the Christian peasant asked God's blessing, believing that his labor would have a fruitful end only through the involvement of the power of the Almighty.

The villages of the Barcăului valley, including the village of Cenaloș, had a true religious and popular ritual of two millennia of plowing and sowing the land, which ended with the golden harvesting. It was the most exhausting work, but it was also the most rewarding one, because the Romanian peasant used the wheat ears to provide daily food for his family and his nation, and in order to get the "bread of being" he added wine to his bread, in the fall after harvesting the grapes, which he took as a thanksgiving offering to God at the Holy Altar, so that by the work of the Holy Spirit they might be transformed into the Body and Blood of the God, for the acquisition of eternal Life.

Keywords: peasant, ploughing and sowing, reaping the harvest, bread of the body, bread of the soul.

1. Aratul și semănatul în satul Cenaloș

Pornind de la afirmația economistului Victor Jinga că viața țăranimii din Transilvania a avut în ea ceva organic, durabil și constructiv, „pentru că aici istoria au făcut-o țăranii, rolul altora fiind numai întâmplător, limitat și de suprafață”¹, dorim să precizăm că și în regiunea Crișanei, teritoriu scăldat de Crișuri și de Barcău, având ca limită nordică cursul Someșului², din care face parte și vechiul sat *Chalanus* (atestat documentar la anul 1342), istoria a fost făcută tot de țăranii români care viețuiesc pe aceste meleaguri de peste 700 de ani.

În trecut locuitorii din Cenaloș au fost aproape toți plugari³, asigurându-și traiul din munca câmpului, iar cei care erau mai nevoiași trebuiau să lucreze la cei care dețineau o brumă de

* Universitatea din Oradea; e-mail: pmironerdei@hotmail.com.

¹ Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, ediția a II-a, Brașov, 1995, p. 90.

² Jean Nouzille, *Transilvania An Area of Contacts and Conflicts*, București, 1996, p. 23.

³ Vezi *Registru de evidență a enoriașilor între anii 1918-1946*, din arhiva Parohiei Ortodoxe Române Cenaloș (manuscris), în care sunt precizate îndeletnicirile enoriașilor din satul Cenaloș.

pământ. Terenurile arabile aferente satului sunt dispuse în jurul acestuia sub forma unui dreptunghi, delimitat de hotarele satelor învecinate la est de șoseaua DN 19E, la nord de râul Gepiș, numit de localnici Ghepiș, la vest de râul Barcău și de râul Almășel la sud, râuri care datorită debitului lor constant de apă au făcut din modestul sat bihorean un mic Canaan din vastul Pământ al fâgăduinței românești.

În mediul rural forma de organizare predominantă este familia, care împreună cu toate bunurile pe care le gestionează formează o gospodărie, care „reprezintă principala unitate productivă dar și principalul cadru în care se derulează fluxul vieții...”⁴. Aproape toți țăranii harnici dețineau în gospodăriile lor unelte și utilaje agricole, care la începuturi erau confecționate doar din lemn, pe parcurs ele au fost combinate cu elemente de fier, iar la începutul sec. al XIX-lea erau în totalitate din fier, unele dintre ele fiind păstrate de urmași până în zilele noastre ca pe odoare de preț moștenite din strămoși.

Cel mai utilizat plug din zona Crișanei poartă numele de „plug cu brăzdar asimetric și corman fix” și este considerat unealta de bază a țăranilor din zona de câmpie, motiv pentru care se mai numește „plug de șes” sau „plug pe o brazdă”, pe care Gh. Șincai l-a numit „plug șuchiat”, el putând ara pământul doar în loc șes, fie în două părți, către două răzoare, rămânând o adâncitură la mijloc, fie arând brazdele către mijloc, ducând la ridicarea pământului. Pentru terenurile în pantă din zona deluroasă a Transilvaniei se folosea „plugul cu brăzdar simetric și corman schimbător”, fiind recomandat de literatura din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ca cel mai bun plug, datorită construcției sale simple, având o greutate mică și cu manevrabilitate ușoară, putând fi tras de o singură pereche de boi, ambele pluguri fiind prezentate pentru prima dată în limba română de Gh. Șincai, care îl numește pe al doilea „plugul cel schimbătoriu”⁵, el utilizându-se în satele de munte până în zilele noastre.

Aratul se făcea cu boii sau cu caii, motiv pentru care aceste animale erau foarte scumpe, prețul unei perechi de boi acoperind spesele pentru educarea unui fiu de țăran la o școală din oraș. În Cenaloș cel mai folosit era plugul de fier, montat pe o teleagă alcătuită din două roți de mărimi diferite unite printr-o osie, pentru ca roata mare din brazdă să fie la un nivel cu cea mică, care se învârtea mai sus pe pământul bătătorit. Pe acest ansamblu tehnic se sprijinea grindeiul plugului, un cadru pe care era montată o trupiță cu un cuțit, care tăia și întorcea pământul, utilajul terminându-se cu două mânere numite „coarnele plugului”, prin care plugarul ținea direcția și stabilitatea plugului în brazdă. Prima arătură a terenului se realiza imediat după recoltarea cerealelor păioase, prin lunile iunie-iulie, când se „ogora” pământul la o adâncime de 15-20 cm, urmând să fie arat din nou înainte de semănatul de toamnă. Menirea acestei activități era fărâmițarea și afânarea solului, la care se adaugă și introducerea resturilor vegetale sub brazdă pentru descompunerea lor în substanțe nutritive, asigurarea umidității solului prin spargerea capilarității și implicit distrugerea paraziților vegetali și animali⁶.

Încă din anul 1770 există documente care se referă la importanța gunoierii terenurilor agricole, nu doar la satele de munte și deal, ci și la cele din câmpie, cum ar fi satele Batăr, Chișlaz,

⁴ Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din Crișana între ev mediu și modern*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 1998, p. 120.

⁵ Idem, *Date de interes etnografic în lucrarea lui Gheorghe Șincai* „Povățuire către economia de câmp”, în *Biharea*, VII-VIII, Oradea, 1979-1980, p. 15-18.

⁶ Detaliile despre arat și semănat au fost primite în 01.03.2020 de la Erdei Dumitru, născut la 30.07.1940 în satul Cenaloș, nr. 131.

Sânlaț, Suplacu de Barcău și altele⁷. În Cenaloș terenurile erau fertilizate anual cu gunoiul de la animale, pe care îl adunau zilnic din grajdul vacilor sau al oilor și-l depozitau într-un loc anume, pentru a se „coace”, mai precis pentru a se descompune elementele vegetale, până în toamnă sau în iarnă, când era cărat cu căruța pe câmp, sau cu sania, dacă era iarna, fiind descărcat în grămezi, care erau împrăștiate cu furca uniform, doar pe parcela de teren ce urma să fie arată, deoarece acest îngrășământ natural nu trebuia să fie uscat, ci să fie „uns”, adică umed, pentru a-și păstra proprietățile chimice și minerale atât de benefice pentru recolta viitoare. A doua arătură era mai adâncă, ajungând până la 20-25 cm.

Aratul era o muncă grea și anevoioasă, atât pentru animale cât și pentru om, deoarece țăranii se sculau dimineața la ora 5 „când se crăpa de ziuă” și „desprindeau”, adică scoteau animalele din muncă seara târziu, când „cântau greierii”, după cum afirmă sătenii din Cenaloș. Din aceste motive țăranul își începea munca la arat cu rugăciuni către Dumnezeu, cerându-I mai stăruitor ca oricând, ca din rănile pe care le făcea el pământului cu plugul să curgă roadele câmpului, indispensabile vieții fizice. Conștient de rolul important al animalelor în această istovitoare muncă pentru subzistența sa, el se îngrijea de boii și de caii săi ca de un tovarăș de viață, hrănindu-i și îngrijindu-i cu aceeași dăruire pe care o acorda membrilor familiei sale. Când venea preotul satului cu sfințitul caselor de Bobotează, acesta era condus de gazda casei în grajdul cu animale pentru a le sfinți cu agheasmă, ca să fie ferite de boli și accidente, iar când acestea se îmbolnăveau preotul era chemat să se roage pentru însănătoșirea lor, ca să se „îndepărteze de la ele toată boala și toată pizma și ispita farmecelor și a vrăjitoriei, care vin din lucrarea diavolească”⁸.

În trecut toate terenurile erau arate doar cu ajutorul animalelor, uneori cu 1 cal sau cu 2 boi, iar atunci când era un an secetos și pământul era foarte uscat era nevoie de 4 boi la arat⁹. Pentru a se ara un hectar de teren cu boi erau necesare 3 zile de lucru, iar dacă se ara cu cai se putea realiza într-o zi și jumătate, cu o pauză de amiază între orele 12-14, când plugarul mânca din „straiță” și se odihnea, iar odată cu el și animalele cu care ara. În pofida efortului imens necesar pentru realizarea acestei munci agricole, până la venirea iernii toate terenurile din hotarele satului erau arate. Țăranul român considera aratul ca cea mai importantă, dar și cea mai dificilă muncă agricolă¹⁰, motiv pentru care aratul și semănatul sunt muncile agricole cele mai frecvent invocate în tradițiile populare din toate regiunile țării, într-o multitudine de variante ale „Plugușorului” și în mod special în versurile colindelor religioase din regiunea Crișanei, în care colindătorii își încep repertoriul anual cu „Colinda colacului” sau cu diverse denumiri, în care laudă gazda pentru hărnicia lui, dovedită prin colacul rumen pus pe masă pentru colindători, iar apoi aduc mulțumire lui Dumnezeu pentru anul mănos și bogat în roadele ce au crescut în grădinile gospodarilor:

⁷ Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea)*, vol. II, Fundația culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995, p. 63.

⁸ Molitfelnic, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, p. 414.

⁹ Din mărturisirea lui Erdei Dumitru aflăm că tatăl său, Erdei Petru, se temea de cai deoarece unul l-a mușcat de ceafă, fiind nevoit să se interneze în spital. La fel a fost agresat de cai și bunicul său, numit tot Erdei Petru (poreclit „Coje” după obiceiul său de a mânca la masă coji de pâine). Din aceste motive el a renunțat la ajutorul cabalinelor, preferând să lucreze cu boii, care, chiar dacă erau mai înceți, compensau prin rezistență la muncile grele și erau mai docili decât caii. Din păcate aveau și ei o slăbiciune: când le era foarte cald se băgau în prima baltă de apă întâlnită în drum și se bălăceau, trăgând după ei căruța goală sau plină cu fân, paie sau grâu. Detalii primite la revizuirea materialului despre arat în data de 14.08.2023.

¹⁰ Tudor Pamfile, *Agricultura la români*, București, 1913, p. 49.

„Cei mai bun ca boul bun?
Că brăzdează brazdă neagră
Și răsare grâul roșu,
Cum e drag lui Dumnezeu”¹¹.

Țăranul român a văzut dintotdeauna în bobul de grâu izvorul vieții sale vremelnice, dar și al celei veșnice, el fiind elementul liturgic fundamental al Sfintei Euharistii. Până în ziua de azi țăranii din Cenaloș văd chipul lui Dumnezeu în punctul zero al existenței umane: locul de germinare al bobului de grâu.

Pregătirea pentru semănat consta în afânarea și uniformizarea pământului, care în timpurile străvechi se realiza cu o grapă cu spini, la care s-a adăugat o grapă cu colți de lemn, care odată cu trecerea timpului au fost schimbați cu colți de fier, iar la începutul sec. XX au fost confecționate și grindeiele grapei din fier, făcând-o mai rezistentă și mai eficientă pentru spartul crustei și al bulgărilor de pământ¹². Fiind o muncă ușoară pentru cai, aceștia mergeau repejor peste pământul reavăn, iar cel care-i dirija de hături, numite de țărani „gyeplele”, trebuia să fie iute de picioare, de preferință un fecior sau un bărbat tânăr, pentru a ține pasul cu caii.

Înainte de a începe semănatul, țăranul român se ruga lui Dumnezeu ca să-i binecuvânteze semințele pe care le-a adus spre semănare, „că n-am cutezat să le închidem în sânurile cele neînsuflețite ale pământului, fără să căutăm spre porunca slavei tale, care poruncește pământului să răsară și să crească și să dea sămânță semănătorului și pâine spre mâncare”¹³. Aceste rugăciuni din molitfelnic erau rostite de către părintele din sat, iar dacă nu era cu putință, el se ruga lui Dumnezeu cu cuvintele sale, ca să-i fie binecuvântată truda cu roade bogate și să trimită ploi la bună-vreme pentru rodirea pământului și verdeață pentru îndestularea animalelor.

Însămânțarea păioaselor (grâu, secară, orz, ovăz) se făcea prin împrăștierea semințelor cu mâna, ele fiind purtate într-o traistă de pânză, numită în Cenaloș „straiță”, ce se trecea peste piept, într-un sac legat cu o ață mai groasă de gură și de un colț al fundului de sac și trecut peste umărul stâng, sau într-o bucată de pânză pătrată (în ultimul timp de doc) de 1,50 x 1,50 m, numită „scutyec”, care se trecea peste umăr și peste piept, semănătorul putând împrăști semințele uniform, la fiecare pas, cu mâna dreaptă. Această tehnică era numită „prin azvârlire”. După ce o parcelă de teren era semănată manual aceasta era grăpată din nou, pentru acoperirea semințelor. Mai târziu au apărut mașinile de semănat cereale, care erau trase de boi sau de vaci, iar din a doua jumătate a sec. XX acestea au fost trase de tractoare.

La începuturi semănatul porumbului se realiza tot prin aruncare „precum boabele de grâu”¹⁴, dar se pierdea o cantitate considerabilă de boabe, motiv pentru care, pentru suprafețe mai mici se utiliza metoda semănării „în cuib”, asemeni cartofului. Pentru aceasta se folosea un marcator de rânduri, asemănător cu o greblă cu 3 colți, între care exista un spațiu de 60-70 cm. Acesta era tras manual, lăsând în urmă 3 dăre proaspete în pământ, în care se făceau cuiburi cu sapa, se puneau boabele de porumb și se acopereau cu pământul dislocat cu sapa, după care se călca cu piciorul pentru protejarea semințelor de păsări. Pentru suprafețele mai mari a fost

¹¹ Miron Erdei, *Valoarea catehetică a colindelor religioase din Bihor*, în *Orizonturi Teologice*, Oradea, nr. 3, 2001, p. 31.

¹² Vezi detalii despre grapele tradiționale din Transilvania la Gheorghe Șincai, *Povățuire către economia de câmp*, Buda, 1806, p. 23-25.

¹³ *Molitfelnic*, p. 421.

¹⁴ Liviu Borcea, *Informații cu caracter etnografic într-o descriere a Bihorului de la începutul secolului al XVIII-lea*, în *Biharea*, X, Oradea, 1982, p. 53.

utilizată mașină de semănat, numită popular „troacă”, cu două sau trei rânduri, fiind trasă de un cal, care era condus de o femeie sau un copilandru pentru a păstra dreaptă direcția rândurilor, iar în spate era dotată cu două mânere, cu ajutorul cărora era dirijată de agricultor. Sacii cu semințe erau duși în câmp cu carul, care era așezat la umbra unui pom, iar calul care se odihnea era legat de el doar cu un căpăstru, pentru a putea mânca în timp ce partenerul său muncea, după care îl înlocuia¹⁵.

Deși nu erau la fel de istovitoare ca aratul, grăpatul și semănatul necesita mai multă pricepere și putere de concentrare. Dacă terenul ce se ara, sau se semăna, aveau o suprafață mai mare, agricultorii nu mergeau acasă la miezul zilei, pentru a prânzi, sau cum spuneau ei „să miezăzeze”, ci mâncau la câmp din mâncarea pregătită dimineața devreme de soție, numită de ei „mâiere”. Din meniul prânzului nu lipsea o sticlă de vin (dacă mai aveau din vinul vechi) și o porție scurtă de somn de o oră la umbra deasă a unui copac, în miros de pământ reavăn și mângâierea blândă a primăverii ce se instalase pe câmpurile din Cenaloș și în sufletele agricultorilor. Dacă aveau mai mult pământ de arat și semănat, această muncă dura mai multe zile, iar bărbații veneau acasă târziu, după apusul soarelui, pe care îl numeau „asfințit”, deoarece considerau că Dumnezeu, „Soarele dreptății”, în lucrarea Lui proniatoare a sfințit munca oamenilor și întreaga lume pe care a zidit-o, motiv pentru care bărbații și feciorii din satele ardeleni se întorceau de la munca câmpului „pe lună”, adică la lumina Lunii, veseli, doinind sau cântând cântece de bucurie:

„Vin feciorii-n sat,
Vin de la arat,
Cu flori mândre-n pălărie,
Chiuind de bucurie”

Treptat lumea a evoluat, fiecare generație aducea cu sine idei noi în gândire și tehnici inovatoare în toate domeniile muncii. Dintre ele agricultura a cunoscut o continuă înflorire și o galopantă dotare tehnologică, mai ales după preluarea puterii politice de către comuniști. În perioada interbelică în România existau diverse tipuri de tractoare cu roți de fier, cumpărate de moșieri din import. În Cenaloș primul tractoraș cu roți de fier a aparținut moșierului inginer Lucaci Ernő, care avea angajat ca mecanic pentru mașinile agricole pe Româneac Iosif, iar pe soția acestuia, Iuliana, ca bucătăreasă a conacului său din satul Cenaloș¹⁶.

Odată cu realizarea Reformei agrare din anul 1945 moșierimea română a fost desființată ca și clasă, accentul punându-se pe producția de unelte și mașini agricole, pentru ajutorarea țăranimii muncitoare. Așa au apărut tractoarele cu cauciucuri și cu utilajele aferente, ele fiind peste puterile financiare ale țăranilor, motiv pentru care cei mai mulți dintre ei și-au păstrat vechiul lor „tractor” cu 2 cai putere și după apariția primului tractor românesc din anul 1946, numit I.A.R. 22, după numele fabricii de avioane din Brașov unde a fost construit (Industria Aeronautică Română), urmat în anul 1955 de tractorul pe roți cu pneuri U 26 și U 27, acesta fiind noul tip de tractor „Universal” cu motor Diesel, având o putere de 45 CP (numite și „UTOS” după noua uzină de tractoare de la Brașov, „Uzina de Tractoare din Orașul lui Stalin”), iar mai târziu

¹⁵ Detaliile despre arat și semănat au fost primite în 01.03.2020 de la Erdei Dumitru, născut la 30.07.1940 în satul Cenaloș, nr. 131.

¹⁶ Informație primită în 30.12.2023 de la Costa (Româneac) Maria, născută la 15.01.1951 în satul Cenaloș, nr. 3.

au apărut tractoarele pe șenile de tip KD-35, utilizate de IAS-uri și S 650 folosite de CAP-uri pentru terenurile tari și în pantă¹⁷. În anul 1963 a apărut renumitul „UTB 650” (Uzina Tractorul Brașov) cu 65 CP, care făcea brazde de la 30 până la 35 cm. adâncime¹⁸. La acest model au fost adăugate o serie de îmbunătățiri tehnice, drept pentru care, în anul 1965 (în urmă cu 58 de ani) a fost premiat cu „Medalia de Aur” și „Diploma de onoare” la Târgul internațional de la Leipzig¹⁹. A fost un tractor robust, fără pretenții deosebite în privința întreținerii și a exploatării, fiind îndrăgit de agricultori, motiv pentru care uzina l-a fabricat timp de patru decenii, în peste 40 de tipuri de tractoare, care au fost exportate în peste 50 de țări.

Prin intrarea României în Primul Război Mondial (17 august 1916) istoria românilor va înregistra noi conotații politice, economice și sociale. Motivați de regele Ferdinand și regina lor Maria că vor primi pământ și drept de vot dacă vor ieși biruitori împotriva Armatei germane, condusă de generalul Mackensen, soldații români, cei mai mulți dintre ei fiind țărani, au lansat la Oituz, apoi la Mărăști sloganul „Pe aici nu se trece!”, iar prin lupta de la Mărășești ei au făcut „una dintre marile bătălii ale neamului românesc”²⁰, care a schimbat soarta războiului în favoare „Antantei”. Astfel s-a ajuns la Reforma Agrară din anul 1923, prin care marile latifundii ale grofilor și boierilor au fost expropriate și împărțite veteranilor de război, școlilor, parohiilor și familiilor care nu dețineau pământ, pentru a se asigura fiecărui cetățean un mod de trai decent. Cei care au deținut pământ mai mult au fost moșierii, pornind de la câteva zeci de hectare și ajungând până la ordinul sutelor de hectare de teren; ei bucurându-se și de o pregătire intelectuală solidă la școlile înalte ale timpului. Ultimul moșier din Cenaloș a fost ing. Lucaci Ernő, care avea muncitori angajați și zilieri din sat, pentru a-și lucra pământul.

Tradițiile legate de munca pământului au început să sufere odată cu finalizarea colectivizării în anul 1962, când pământul a fost luat de la oamenii mai înstăriți și a fost trecut în proprietatea „Întreprinderii Agricole de Stat” (I.A.S., care era condusă de un director. I se mai spunea și GOSTAT, fiind o prescurtare de la „Gospodăria Agricolă de Stat”) și în proprietatea „Cooperativei Agricole de Producție” (numită prescurtat C.A.P., care era condusă de un președinte), iar oamenii trebuiau să lucreze pe fostul lor pământ, prestație pentru care membrii cooperatori erau „pontați” cu câteva norme pe zi, urmând să fie retribuiți abia toamna, cu produse agricole și cu bani (10 lei/normă), iar angajații de la I.A.S.-uri aveau un salariu lunar.

Aratul în epoca comunistă s-a realizat cu tractoarele, fiind conduse și întreținute de tractoriști bine pregătiți în Școlile profesionale de mecanici agricoli de la Oradea, Cadea și Salonta, care funcționau pe raza județului Bihor. În fiecare comună exista o „Secție de Mecanizare Agricolă” (S.M.A., fiind condusă de un inginer-șef de secție), care avea în dotare toată tehnologia

¹⁷ Deși pare paradoxal stilul laudativ exagerat al comuniștilor cu marile lor înfăptuiri, acestea au fost vizibile și palpabile pentru contemporanii acelor timpuri, care au mărturisit că toate aceste realizări au fost înfăptuite, așa cum apar menționate și în volumul comemorativ *Zece ani de la eliberarea patriei noastre – 23 august 1944-23 august 1954*, Editura de Stat pentru literatura politică, București, 1954, p. 47-85, doar că toate aceste realizări trâmboțate flașnetar de Partidul Comunist au fost înfăptuite printr-o muncă de Sisif de către buncii și părinții noștri, despre a căror jertfă se vorbește prea puțin în zilele noastre.

¹⁸ Detalii tehnice despre utilajele și mașinile agricole au fost primite în 14.08.2023 de la inginerul Erdei Dinu, născut la 13.12.1969 în satul Cenaloș, nr. 131.

¹⁹ Ștefan Bălan, Nicolae Șt. Mihăilescu, *Istoria științei și tehnicii în România. Date cronologice*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985, p. 312 și 373.

²⁰ Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan (coord.), *Marea istorie ilustrată a României și a Republicii Moldova*, Ediția a 4-a revizuită, Litera, București, 2018, p. 473.

necesară pentru aratul, semănatul și recoltatul holdelor din perimetrul comunei respective. La începutul erei comuniste unele utilaje au fost aduse din Uniunea Sovietică, fenomen surprins și evocat în manualele școlare ale vremii astfel:

„...Cu sovieticul popor,
Ce ne vine-n ajutor
Și cu plug și cu tractor”²¹.

Treptat tractoarele și toate utilajele agricole au fost fabricate la noi în țară, la Uzina „Tractorul” din Brașov (numit în acea vreme „orașul lui Stalin”), la Uzina „Semănătoarea” din București etc., ele devenind un adevărat brand românesc pe întreg mapamondul, deoarece erau rezistente la muncile agricole și ușor de întreținut din punct de vedere tehnic.

În prima fază agricultura a fost semi-mecanizată, respectiv mecanizarea era combinată cu munca manuală a țăranilor. Aratul, discuitul și grăpatul terenurilor era o activitate pe care o coordona tractoristul, care muncea de dimineața de la ora 7 și până seara târziu, la început pentru un salariu de 400-500 lei. Treptat tractoriștii au fost obligați să lucreze tot mai mult, fiind plătiți în funcție de suprafața arată, motiv pentru care tractoarele zumzăiau în jurul satelor toată ziua, iar tractoriștii mai harnici munceau și noaptea, la lumina farurilor, ajungând în perioada de glorie a comunismului să câștige un salariu de până la 2500-3000 lei /lună.

Semănatul implica o coordonare mai atentă din partea conducătorilor de C.A.P.-uri și I.A.S.-uri deoarece necesita o evidență a suprafețelor și a parcelelor care erau însămânțate cu grâu, orz, orzoaică, ovăz, secară, in, porumb, cânepă, sfeclă de zahăr sau furajeră etc., motiv pentru care trebuia să fie prezent în teren un inginer agricol sau un brigadier. Primele semănători pentru grâu purtau denumirea de „S 29” și puteau semăna de la 15 până 29 de rânduri, fiind dotate cu o platformă de scândură pe care stăteau 2 muncitori, care goleau sacii cu semințe în lăzile de alimentare și supravegheau buna funcționare a țevelor prin care curgeau boabele în pământ. Semănătorile pentru porumb erau dotate cu 4, 6 sau 8 rânduri.

După ce răsăreau plantele din pământ, parcelele însămânțate cu rânduri mai late (în general cu porumb și cu ambele tipuri de sfeclă) erau împărțite la membrii cooperatori pe o parcelă de câteva zeci de ari, numită porție, pe care trebuiau s-o sape de buruieni, de 2-3 ori în perioada verii, iar toamna să recolteze roadele. Pentru a fi mai ușoară această muncă, la a doua și a treia prășire intervalul de pământ dintre rânduri era curățit de o „sapă de plugărit” din fier, trasă de un cal. Aceasta era prevăzută cu o sapă centrală în formă de triunghi și cu două sape dreptunghiulare, dispuse lateral și reglabile, în funcție de distanța dintre rânduri. Treptat ea a fost înlocuită de tractor, care putea prăși 6 rânduri deodată, urmând ca țăranul cooperador să rărească porumbul cu spații de 25-30 cm, să-l curețe de buruieni și să-i îngroape rădăcina, pentru consolidarea plantei în fața vântului și a furtunii. Unealta cu care lucra pământul era străvechea sapă de oțel în formă triunghiulară, prevăzută cu o coadă de lemn de 1,50 cm. Ea este utilizată până în zilele noastre atât de țăranii de la câmpie, cât și de cei din zonele de deal și munte. Alături de hârlețe, sapele sunt menționate în documentele vremii între uneltele produse curent în atelierele fierarilor din secolul al VIII-lea²². Metaforic ea a fost considerată

²¹ Informație primită în 01.03.2020 de la Erdei Dumitru, născut la 30.07.1940 în satul Cenaloș, nr. 131.

²² Ana Ilea, Ioan Popovici, *Fierăria de la Vașcău în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Crisia*, III, Oradea, 1973, p. 213.

„pixul de lemn” al țărânului român cu care a „scris” o vastă cultură populară românească și a asigurat acestui popor, timp de 2000 de ani, „pâinea cea de toate zilele”. Din respect față de munca sa, guvernele recunoscătoare au identificat în țărânul român pe adevăratul „rege al pământului”, fapt pentru care el a apărut pe bancnotele noastre românești, orientat cu fața spre Răsărit, la coarnele plugului tras de 4 boi (Fig. 1), iar țărăncile române au fost surprinse într-un „stop cadru” cu sapa pe umăr (Fig. 2), sau torcând, ori alăptându-și copilașul la sân, în sânul naturii (Fig. 3).

Săpatul sfeclei de zahăr și al celei furajere era mai anevoios, deoarece cel care săpa trebuia să stea aplecat ca să poată rări cu mâna firisoarele firave ale plantei, pentru ca să se poată dezvolta, iar răritul cu sapa risca tăierea plantei. Din aceste motive bărbații nu se prea înghesuiau la săpat, fiind o muncă și o poziție incomodă, cu soarele deasupra capului și cu câteva ore de trudă în spate. Cu toate acestea erau și bărbați care din respect față de soțiile lor le dădeau o mână de ajutor, împreună cu copiii lor, care din clasa a IV-a și până în clasa a VIII-a aveau „norma” lor de a-și ajuta părinții la munca câmpului. Aceasta făcea parte din pedagogia empirică a părinților de a-l determina pe copil să aleagă spre ce fel de muncă se va orienta în viitor. Din aceste motive mulți tineri din satul Cenaloș și-au continuat pregătirea orientându-se spre școlile profesionale, iar alții spre studiile liceale și prea puțini au ales să rămână acasă la munca câmpului. Cei cu potențial intelectual au urmat studiile superioare la diverse universități din țară, păstrând însă legătura cu satul lor natal, având credința, asemenea marelui poet ardelean Lucian Blaga, „că veșnicia s-a născut la sat”²³.

2. Seceratul și treieratul holdelor

În trecut recoltarea cerealelor se realiza cu secera, de către fiecare țărân care avea semănate holde de grâu sau alte cereale. O parte dintre săteni lucrau la marii proprietari de terenuri și erau plătiți cu bani sau „în natură”, respectiv cu cereale sau alte produse agricole. După Reforma Agrară, cei care aveau pământ îl lucrau cu familia, sau dacă erau mai înstăriți și dețineau peste 5 hectare de teren își angajau 1-2 oameni, la mica înțelegere, care erau numiți „slugi”, cu care își cultivau și recoltau pământul. Cele mai cultivate cereale erau grâul și porumbul, ele fiind alimentele de bază într-o gospodărie. Din trecutul îndepărtat și până în veacul XX grâul a fost recoltat cu secera și cu coasa. Secera era unealta agricolă nelipsită din nici o gospodărie românească. Cu ea se putea secera mai selectiv, alegându-se spicele de buruieni²⁴. De la ea se trage numele acțiunii de recoltare a cerealelor păioase. Există până azi două tipuri de seceri: cea zimțată, care este considerată cea mai veche unealtă agricolă și mai preferată de țărani și cea lisă, cu lama netedă și mai curbată, care a apărut mai târziu și se confecționează în fabrici. Țăranii erau atât de obișnuiți cu secera artizanală, care lucra ca un fierăstrău, încât la apariția secerilor moderne ei le duceau la fierar pentru a le „zimța”²⁵.

În perioada secolelor XVII-XVIII tradiția era ca femeile să secere grâul, stând aplecate, apucând cu mâna stângă spicele de grâu și tăindu-le cu mâna dreaptă, așezând simultan 4-5 mănunchiuri într-un snop, pe care îl lega un bărbat și-l așeza în cruci alcătuite, în mod obișnuit, din 17 snopi. În unele sate din bazinul Crișului Repede crucea era alcătuită din 14 snopi și era numită „cruce românească”, iar în zona Beiușului se utiliza ca unitate de măsură crucea din 25

²³ Lucian Blaga, *Sufletul satului*, în *Poezii*, vol. I. Editura Albatros, București, 1980, p. 33.

²⁴ Ioan Toșa, *Reflectarea agriculturii transilvănene în colecțiile Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anul 1976*, Cluj-Napoca, 1976, p. 69.

²⁵ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 116.

de snopi²⁶. Seceratul era o muncă istovitoare și lentă, fapt care putea duce la deprecierea sau chiar compromiterea recoltelor dacă apăreau ploile. Pentru diminuarea acestor pierderi se renunța la celelalte activități pentru a spori mâna de lucru la secerat. În satele de pe valea Barcăului, pentru recoltarea rapidă a cerealelor se organiza claca de seceriș, pe care o numeau „strana secerișului”²⁷, și se făcea la rude, la vecini, la oamenii de vază din sat și la familii cu membrii mai puțini, care nu dispuneau de forță de muncă.

Începând cu secolul al XIX-lea, odată cu dezvoltarea metalurgiei, coasa medievală s-a fabricat din oțelul de calitate, fapt care a dus la utilizarea ei pe scară tot mai largă, având în vedere scurta perioadă de recoltare a cerealelor. Coasa a fost adaptată nevoilor seceratului: dacă la cositul fânului iarba trebuie să cadă pe jos pentru a se usca, la cositul grâului brazda trebuia să cadă pe lanul nesecarat pentru a ușura munca „mănunchierului”²⁸. Astfel a apărut „coasa armată”, ori „coasa cu vargă”, sau cum îi spuneau cenălășenii „coasa cu arc”, deoarece avea montat de la mâner spre coasă un arc de lemn menit să răstoarne brazda pe spicele încă netăiate.

La începutul lunii iunie lanurile de grâu, de orz și de seară din Cenaloș se umpleau de secerători, care lucrau într-o echipă foarte bine organizată din punct de vedere tehnic: bărbații tăiau grâul cu coasa, femeile adunau brazdele în snopi, așezându-i apoi pe o legătură făcută tot din spice de grâu, care era întinsă pe jos de copii, iar un bărbat sau o femeie lega snopul strâns și îl puneă într-o grămadă de 21 de snopi, numită „cruce”, după forma crucii cu patru laturi egale pe care o forma. După secerători veneau câțiva copii care adunau cu o greblă de lemn, sau cu mânuțele lor, eventuale spice de grâu rămase pe miriști.

Seceratul manual era o muncă foarte grea datorită efortului fizic pe care îl depuneau muncitorii, la care se adăuga și temperatura ridicată, datorită verilor foarte calde și uscate, oamenii fiind nevoiți să bea apă cât mai des pentru a se răcori și a se hidrata. Pe hotarele satului era un furnicar de oameni care munceau de zor, grăbindu-se cu recoltatul cerealelor pentru a nu-i „prinde” ploaia. După ce se termina de secerat, pe la sfârșitul lunii iunie, grâul era dus la „arie, un loc în câmp unde se făcea curat și se instala batoza de treierat grâul. Cei care terminau de secerat stabileau o zi în care se va transporta grâul și apoi se „întovărășeau”, respectiv se asociau vecinii între ei, prietenii sau sătenii și transportau împreună crucile de grâu cu căruța trasă de cai, de boi sau de vaci până la arie, unde le descărcau în stoguri ordonate, așteptând apoi să vină batoza pentru a „călca” grâul. Semantica cuvântului ne duce cu gândul la timpurile imemorabile, când grâul adunat în snopi era călcat de animale, sau era îmblătit cu o unealtă agricolă compusă din două bețe inegale, prinse între ele printr-o articulație mobilă din piele²⁹, „îmblăciu”, cu care se băteau snopii pentru a cădea grâul din spice.

Satul Cenaloș era favorizat și din acest punct de vedere, deoarece exista o batoză în proprietatea lui Biluca Alexandru, care începea treieratul în satul său natal și, după ce îi servea pe toți sătenii care aveau stog de treierat în arie, abia apoi pleca în satele învecinate³⁰. Batoza este o mașină agricolă de treierat cereale, al cărei mecanism complicat de scoatere a boabelor din spice (din păstăi, sau de pe știuleții de porumb, în unele zone ale țării) era pus în mișcare de un

²⁶ B. Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea)*, vol. II, p. 92.

²⁷ Maria Bocșe, *Grâul – finalitate și simbolism obiceiurile cu caracter agrar din Valea Barcăului*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, IX, Cluj-Napoca, 1977, p. 271.

²⁸ Paul Gyulai, *Începuturile fabricării mașinilor agricole la Cluj (secolele XVIII- XIX)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1968, Series Historia, Fasciculus 2, p. 89-90.

²⁹ Ion Luca Ciomag, Valeriu Popa-Necșa, *Munții Apuseni*, București, 1936, p. 26.

³⁰ Detaliile despre secerat au fost primite în 01.03.2020 de la Erdei Iuliana, născută la 30.10.1939 în satul Cenaloș, nr. 131.

motor cu aburi, sau de un tractor printr-o curea de transmisie lungă de 7-10 metri și lată de 10-15 cm. Era un utilaj foarte scump și trebuia întreținut și coordonat de un mecanic priceput. Când batoza treiera, motorul cu aburi era alimentat cu paie, iar când aceasta se deplasa din sat în arie, focul se făcea cu lemne, deoarece degajau o putere calorică mai mare. Mecanicul de la batoză era ajutat de baciul Beini, care era numit „fitău”, fiind-că se ocupa cu întreținerea focului în cazan.

Oamenii erau organizați și aici într-o echipă de 12-13 persoane: de pe stog erau 2-3 oameni care aruncau snopii de grâu pe batoză, o femeie sau o fată tăia legăturile de la snopi cu un cuțit, un bărbat numit „alimentator” băga snopii în batoză cu mâna, alți 2 oameni numiți „rudași”, după rudele de lemn cu care transportau paiele, alți 2 care transportau pleava scoasă de sub batoză, pe care le duceau grăbiți la grămada de paie sau la cea de pleavă, unde erau alți 2 oameni care le aranjau frumos în două clăi, ca să nu le strice vremea în cazul în care ar ploua până ce vor fi duse acasă de proprietar, sau de „gazdă”, cum era numit, iar alți 2 lucrători adunau boabele de grâu în saci, din care se reținea „vama”, respectiv taxa pentru treierat și se plăteau muncitorii, după care grâul era dus acasă cu căruța și așezat în cămară, într-un hambar, pe care îl numesc „hâmbar”. Pentru a nu fi atacat de dăunători, în special de gărgărițe, țăranii puneau în grâu frunze de nuc.

La scurt timp erau duse acasă și grămezile de pleavă și cele de paie, pentru a fi folosite în gospodărie. Pleava era folosită iarna ca hrană pentru animale, sau ca liant pentru confecționat chirpici, pe care îl numesc „voioagă”, folosit la lipitul pereților caselor. Paiele erau folosite pentru așternut la animale, iar din tulpinile de secară confecționau saltele pentru pat, umplând un sac mare de 2x1m, țesut în război, pe care îl numesc „solmojac”, deoarece acestea erau mai curate și mai elastice decât cele de grâu³¹. Toate aceste materiale ieftine și naturale asigurau țăranilor un confort minim, ergonomic și sănătos.

După venirea regimului comunist la putere, țăranii care dețineau mai mult pământ trebuiau să-și plătească cotele către Stat, care erau tot mai mari, mai ales după anii 1950 când nu se mai ținea cont dacă anul era secetos sau apăreau diverse calamități și pământul nu avea recoltă, oamenii trebuiau să cumpere grâu sau alte cereale, în cantitățile ce erau menționate în Registrul agricol, la poziția fiecărui țăran, altfel riscuiau să facă pușcărie, unde erau bătuți și umiliți, fiind considerați dușmani ai poporului. Întotdeauna munca la țară a fost foarte grea, deoarece toate lucrările erau făcute manual, dar în acele timpuri s-a mai adăugat și greul moral, când țăranii constatau că după un an de trudă asiduă nu se alegeau cu nimic, iar dacă cineva îndrăznește să comenteze ceva, risca să fie luat la întrebări de Securitatea Statului și astfel bietul țăran era tratat ca un bandit.³²

Anii treceau iar țăranii constatau „că nu li s-a mai merită să țină pământ, pentru că nu aveau nici o haznă”³³, deoarece nu aveau niciun profit. Acțiunea de colectivizare a țării după modelul sovietic începuse, țăranii mijlocași și cei înstăriți erau constrânși să își predea pământul la Stat și obligați să semneze declarații că îl predau de bunăvoie, fără nicio pretenție de despăgubire. După încheierea colectivizării din anul 1962, cei mai mulți țărani au ajuns să lucreze propriul lor pământ, dar ale cărui roade aparțineau deja „poporului”, respectiv Statului Român, care îi retribuia pe țăranii cooperatori pentru munca prestată cu câteva norme pe zi (echivalentul a 30-40 de lei), motiv pentru care țăranii veneau acasă de la munca câmpului cu câte ceva în „straița” în care își duceau apă și mâncare, sau în bucata de pânză de doc pătrată, numită „scutyec”, cu

³¹ Detaliile despre treierat au fost primite în 01.03.2020 de la Erdei Dumitru, născut la 30.07.1940 în satul Cenaloș, nr. 131.

³² Vezi detalii despre revolta țăranilor din satele de pe valea Barcăului la Augustin Țărău, *Rebeliunea țărănească. Crișana 1949. O frescă a primei acțiuni antitotalitare de masă din lagărul comunist*, Editura Arca, Oradea, 2009, p. 138-139.

³³ Date și informații despre colectivizarea țăranilor au fost primite în 01.03.2020 de la Erdei Dumitru, născut la 30.07.1940 în satul Cenaloș, nr. 131.

care aduceau buruieni în spate, ca pe un rucsac, pentru animalele din gospodărie. Desigur, acestea se petreceau în perioada anilor 1965-1985, când viața socio-economică s-a îmbunătățit în România, sub regimul lui Ceaușescu, iar agricultura a cunoscut o dezvoltare vertiginoasă prin irigații intense și printr-o tehnologie performantă, toate coordonate de ingineri și tehnicieni competenți. În fabrici și în uzine se produceau toate tipurile de mașini, utilaje și unelte, în special cele pentru agricultură. Așa au apărut tot felul de utilaje de tăiat grâul, urmate de combinele albe în anul 1963, iar după anii 1970 au apărut celebrele combine „Gloria C12” (Fig. 4).

Combina C1, urmată de C2 de culoare argintie, pentru recoltat grâu, era trasă de un tractor, având paletelile de recoltare dispuse pe lateral, cu bandă transportoare și rabatabilă, iar deasupra ei erau 2 muncitori care manevrau sacii ce se umpleau cu boabele scoase din spice, pe care-i așezau pe un pod rabatabil, ancorat cu două lanțuri, care după ce se umplea cu 10-12 saci de grâu erau basculați într-o căruță sau într-o remorcă trasă de un tractor. Treptat ele au fost înlocuite de combina roșie numită „Gloria C 12”, produsă de Fabrica „Semănătoarea” din București, și de cea verde numită popular „Matador”, care era achiziționată din Germania de I.A.S.-uri.

În loc de concluzii

Toate aceste tehnologii noi au marcat o nouă etapă în viața țăranilor: mecanizarea agriculturii, care, trebuie să recunoaștem, a ușurat tot mai mult munca acestora, dar implicit l-a uzurpat tacit, din regatul său milenar, pe ultimul rege al holdelor de aur: țăranul român, cel mai autentic om de pe Pământ, pe care l-a pierdut omenirea.

În satele de pe valea Barcăului țăranii aveau credința că boabele de grâu au o putere curativă intrinsecă, astfel că în fiecare an din primul grâu secerat se făcea un „colac de leac”, pe care îl păstrau în casă tot timpul anului, considerând că mâncând din el periodic vor fi feriți de boli³⁴. Aceeași credință o aveau și față de aluatul frământat pentru colacii de Crăciun³⁵. În satul Cenaloș această credință se extinde și la protejarea gospodăriei și a satului de calamități, cum ar fi furtunile năprasnice, căderea grindinei etc., prin arderea în foc a mlădițelor și a spicelor sfințite la Rusalii. Pentru alungarea norilor aducători de „gheață” și de vijelii se trăgeau toate clopotele pentru alungarea lor din perimetrul satului.

În toate circumstanțele vieții sale țăranul român a căutat să fie nelipsită „pâinea cea de toate zilele” de pe masa sa; acest aliment numit de francezi „alimentul rege”, deoarece în civilizația europeană pâinea reprezintă „o hrană cotidiană dar sacră”³⁶, timp în care, prin credința sa țăranul român a dorit ca pâinea sa să devină izvor al sacralului: alături de vin, pâinea este cel mai trudit produs alimentar, pentru a căror facere el jertfește cea mai mare putere și dovedește cea mai mare răbdare, motiv pentru care Dumnezeu i le primește ca pe o jertfă nesângeroasă atunci când el le aduce la Biserică la marile Praznice ale Fiului Său: Crăciunul, Anul Nou, Boboteaza, Învierea și Înălțarea sub forma ofrandelor tradiționale, care scot grâul și vinul din banalitatea cotidianului, asigurându-le un prestigiu spiritual incontestabil, prin acceptarea lor ca elemente euharistice fundamentale, care la rugăciunea Bisericii se prefac în Trupul și Sângele Domnului, ca pâine a Vieții celei veșnice pentru toți cei ce au crezut în arătarea Lui... Aceasta este oferta absolută pe care Creatorul o oferă regelui vremelnic: șansa unică de a deveni moștean veșnic al Împărăției Sale.

³⁴ Maria Bocșe, *op. cit.*, p. 277.

³⁵ Nicolae Bot, *Funcțiile agrare ale colindatului*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, IX, Cluj-Napoca, 1977, p. 322-325.

³⁶ M. Mesnil, *Patience et longueur de temps: les leçons du pain*, în *Du grain au pains. Symboles, Savoirs, Pratiques*, Bruxelles, 1992, p. 14.

Bibliografie:

- Registru de evidență a enoriașilor între anii 1918-1946*, din arhiva Parohiei Ortodoxe Române Cenaloș (manuscris);
- Molitifelnic, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, p. 414, 421.
- Zece ani de la eliberarea patriei noastre – 23 august 1944-23 august 1954*, Editura de Stat pentru literatura politică, București, 1954, pp. 47-85.
- Ștefan Bălan, Nicolae Șt. Mihăilescu, *Istoria științei și tehnicii în România. Date cronologice*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985, pp. 312 și 373.
- Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, coordonatori, *Marea istorie ilustrată a României și a Republicii Moldova*, Ediția a 4-a revizuită, Editura Litera, București, 2018, p. 473.
- Lucian Blaga, *Sufletul satului*, „Poezii”, vol. I. Editura Albatros, București, 1980, p. 33.
- Aurel Țărău, *Rebeliunea țărănească. Crișana 1949. O frescă a primei acțiuni antitotalitare de masă din lagărul comunist*, Editura Arca, Oradea, 2009, p. 138-139.
- Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, Ediția a II-a, Brașov, 1995, p. 90.
- Jean Nouzille, *Transilvania an Area of Contacts and Conflicts*, București, 1996, p. 23.
- Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din Crișana între ev mediu și modern*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 1998, p. 120.
- Idem, *Date de interes etnografic în lucrarea lui Gheorghe Șincai „Povățuire către economia de câmp”*, în „Biharea”, VII-VIII, Oradea, 1979-1980, p. 15-18.
- Idem, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea)*, vol. II, Fundația culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, 1995, p. 63.
- Tudor Pamfile, *Agricultura la români*, București, 1913, p. 49.
- Miron Erdei, *Valoarea catehetică a colindelor religioase din Bihor*, în rev. „Orizonturi Teologice”, Oradea, nr. 3, 2001, p. 31.
- Gh. Șincai, *Povățuire către economia de câmp*, Buda, 1806, pp. 23-25.
- Liviu Borcea, *Informații cu caracter etnografic într-o descriere a Bihorului de la începutul secolului al XVIII-lea*, în „Biharea”, X, Oradea, 1982, p. 53.
- Ana Ilea, Ioan Popovici, *Fierăria de la Vașcău în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Crisia*, III, Oradea, 1973, p. 213.
- Lucian Blaga, *Sufletul satului*, în „Poezii”, vol. I. Editura Albatros, București, 1980, p. 33.
- Ioan Toșa, *Reflectarea agriculturii transilvănene în colecțiile Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anul 1976”, Cluj-Napoca, 1976, p. 69.
- Maria Bocșe, *Grâul - finalitate și simbolism obiceiurile cu caracter agrar din Valea Barcăului*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, IX, Cluj-Napoca, 1977, p. 271.
- Paul Gyulai, *Începuturile fabricării mașinilor agricole la Cluj (secolele XVIII- XIX)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, 1968, Series Historia, Fasciculus 2, pp. 89-90.
- Ion Luca Ciomag, Valeriu Popa-Necșa, *Munții Apuseni*, București, 1936, p. 26.
- Nicolae Bot, *Funcțiile agrare ale colindatului*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, IX, Cluj-Napoca, 1977, p. 322-325.
- M. Mesnil, *Patience et longueur de temps: les leçons du pain*, în vol. „Du grain au pains. Symboles, Savoirs, Pratiques”, Bruxelles, 1992, p. 14.

Detaliile despre arat și semănat au fost primite în 01.03.2020 de la Erdei Dumitru, născut la 30.07.1940 în satul Cenaloș, nr. 131.

Detaliile despre secerat au fost primite în 01.03.2020 de la Erdei Iuliana, născută la 30.10.1939 în satul Cenaloș, nr. 131.

Detaliile despre treierat au fost primite în 01.03.2020 de la Erdei Dumitru, născut la 30.07.1940 în satul Cenaloș, nr. 131.

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4. Mecanicii agricoli Erdei Dumitru (stânga) și Dudaș Andrei în timpul secerișului din anul 1982.